

Notitie Weidevogels Noord-Holland, 20 mei 2010

Kees (C.) J.G. Scharringa, 19 mei 2010

Inleiding

De notitie geeft beknopte informatie over de verspreiding, aantallen en trends van weidevogels in Noord-Holland en is bedoeld als achtergrondinformatie bij de presentatie van het rapport 'Weidevogels in Noord-Holland; ecologie, beleid en ontwikkelingen' op 20 mei 2010. De informatie van deze notitie zal t.z.t. verschijnen in uitgebreidere vorm in de publicatie 'Weidevogels in Noord-Holland; verspreiding, aantallen en trends'.

Sinds 1979 worden in Noord-Holland op systematische wijze weidevogelgegevens verzameld door de Provinciale Natuurinventarisatie (PNI). Tot en met 2003 gebeurde dit door de Provincie, vanaf 2004 gebeurt dit – in opdracht van de Provincie – door de afdeling Onderzoek en Advies van Landschap Noord-Holland (LNH). Vanaf 1979 zijn de belangrijke weidevogelgebieden in Noord-Holland meerdere malen gebiedsdekkend geteld. Vanaf 1987 worden de ontwikkelingen van weidevogels in graslandgebieden ook jaarlijks gevolgd met het provinciale weidevogelmeetnet. Daarnaast is in de jaren 2003-2009 nagenoeg de gehele provincie op broedvogels geïnventariseerd voor de 'Atlas van de Noord-Hollandse Broedvogels', waardoor een vrijwel provinciedekkend beeld kan worden gegeven van de verspreiding van weidevogels. Deze broedvogelatlas, een coproductie van de Samenwerkende Vogelwerkgroepen Noord-Holland (SVN) en LNH, zal eind 2010 verschijnen.

De voorliggende notitie zal de volgende drie aspecten behandelen:

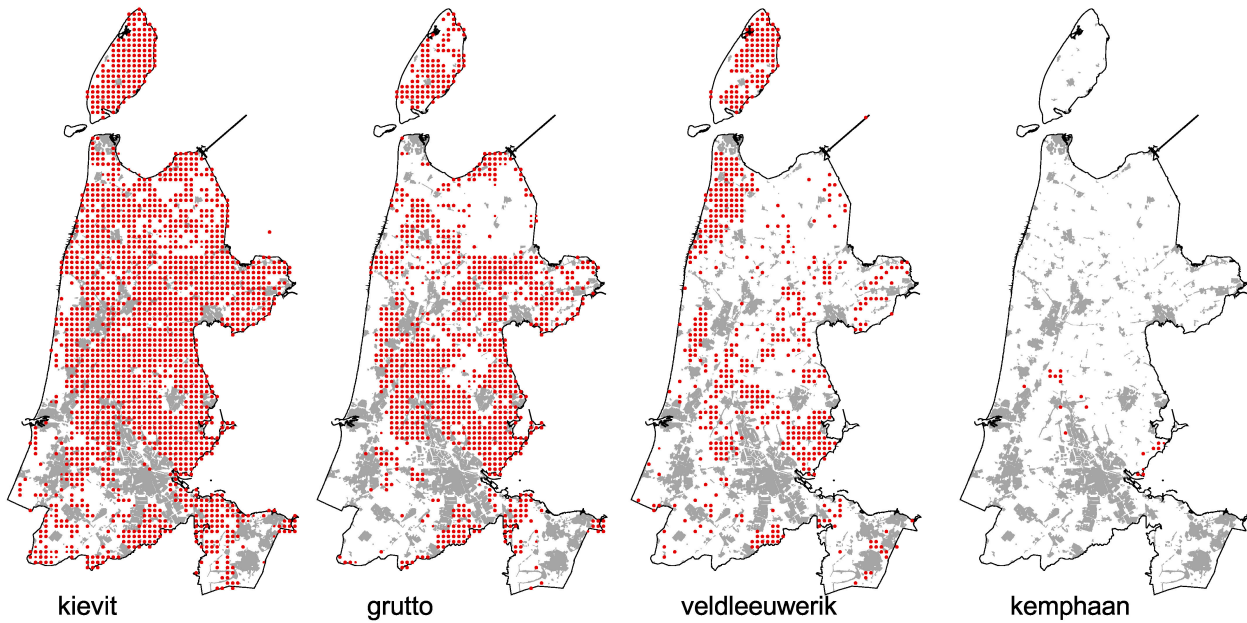
- Verspreiding en soortenrijkdom van weidevogels;
- Aantallen weidevogels en de betekenis van Noord-Holland;
- Verdeling van weidevogels over ILG-regio's;
- Trends van weidevogels in het weidevogelmeetnet.

Verspreiding van weidevogels

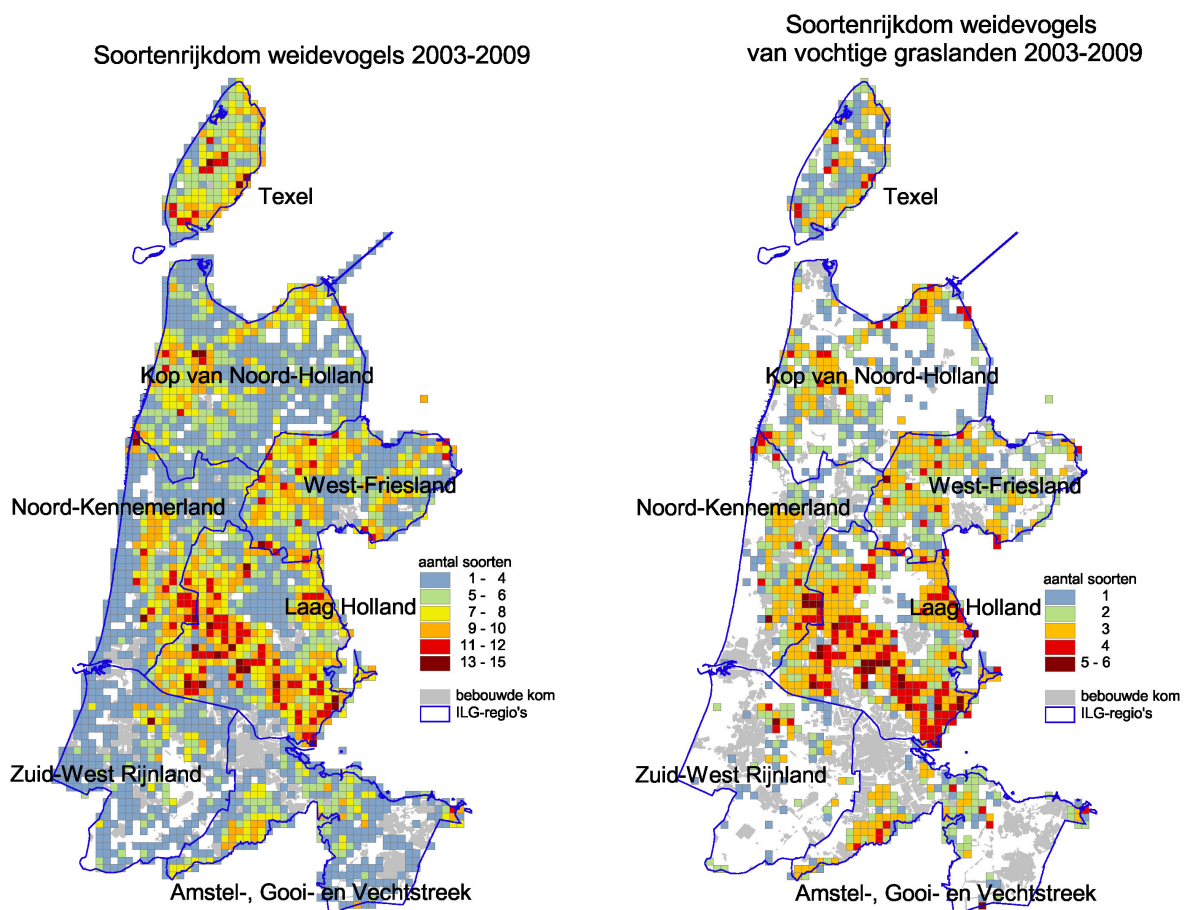
Weidevogels komen in Noord-Holland eigenlijk overal voor waar grasland of bouwland aanwezig is. Naast de scholekster is de kievit de soort met de ruimste verspreiding (figuur 1). De verspreidingskaart van de kievit laat wat gaten zien, bijvoorbeeld in de Haarlemmermeer. Dat komt omdat dit gebied niet volledig is onderzocht. De grutto is vooral beperkt tot graslanden en heeft dus een krappere verspreiding dan de kievit. Ooit was de veldleeuwerik één van onze algemeenste weidevogels. De soort is thans sterk afgenomen en de verspreiding is erg verbrokkeld. De soort ontbreekt in grote gebieden vrijwel geheel. Opmerkelijk is de vrijwel gesloten verspreiding in het westelijk deel van de Kop van Noord-Holland en op Texel. De kempfaan tenslotte komt tegenwoordig nog maar weinig voor. De verspreidingskaart geeft eigenlijk nog een te gunstig beeld, omdat deze een compilatie is van meerdere tellingen.

Dat weidevogels in Noord-Holland overal voorkomen, blijkt uit figuur 2. De linkerkaart geeft het aantal soorten weidevogels per kilometerhok (km^2). Anders dan bij de kaart van de kievit zien we dat ook in de duinen en op de Gooise heidevelden weidevogels voorkomen. In de duinen zijn dit vooral graspiepers, in het Gooi vooral veldleeuweriken. De soortenrijkste graslanden komen voornamelijk voor in Laag Holland en Noord-Kennemerland. Hier loopt als het ware een zone van 'hotspots' van Waterland Oost via de Zaanstreek naar het Alkmaardermeergebied. Buiten deze beide regio's komen in West-Friesland, de Kop van Noord-Holland en op Texel plaatselijk ook nog soortenrijke gebieden voor.

De belangrijkste groep van weidevogels zijn de zes soorten van vochtige graslanden. Dit zijn de steltlopers grutto, tureluur, kempfaan en watersnip, en twee soorten eenden, zomertaling en slobbeend. Vanouds was Noord-Holland tot buiten onze landsgrenzen bekend vanwege de grote aantallen van deze soorten. Ondanks dat er de afgelopen decennia veel verloren is gegaan, zijn de veenweidegebieden van Laag Holland en Noord-Kennemerland nog steeds bolwerken van deze soorten. Er zijn gebieden waar vijf tot zes soorten voorkomen. Maar ook buiten deze ILG-regio's komen plaatselijk nog vier tot vijf soorten samen voor.

Figuur 1 Verspreiding van vier soorten weidevogels. Bron: Atlas van de Noord-Hollandse Broedvogels (*in prep*).

Figuur 2 Aantal soorten per kilometerhok, links alle soorten weidevogels, rechts soorten van vochtige graslanden (grutto, tureluur, kemphaan, watersnip, zomertaling en slobend). Bron: Atlas van de Noord-Hollandse Broedvogels (*in prep*).

Hoeveel weidevogels broeden er in Noord-Holland?

Weidevogels staan volop in de belangstelling, want het gaat niet goed met deze vogels. De meeste soorten vertonen een afname van de aantallen gedurende een reeks van jaren. Omdat Noord-Holland een belangrijke weidevogelprovincie is en het behoud van weidevogels bij de Provincie hoog op de beleidsagenda staat, is in 2009 de 'Weidevogelvisie Noord-Holland' opgesteld. Hierin is de ambitie verwoord om in 2010-2015 de afname van weidevogels op provinciaal niveau zoveel mogelijk te stabiliseren en waar mogelijk in 2016-2021 weer een groei te bereiken. Voor referentiewaarden is het noodzakelijk om te weten welke aantallen weidevogels er anno 2010 nog broeden in Noord-Holland.

De schattingen (zie onderstaande tabel) geven de stand van zaken weer in 2009 en zijn voor het overgrote deel gebaseerd op tellingen van de Provinciale Natuurinventarisatie. Daarnaast is gebruik gemaakt van gegevens van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Landschap Noord-Holland en de verschillende agrarische natuurverenigingen (Weidevogelmonitor 2006 en 2009) in Noord-Holland.

De gegevens voor de schattingen zijn verzameld op ruim 75.000 ha grasland en bouwland dat in de jaren 2002-2009 is onderzocht, waarvan circa 57.000 ha in 2008-2009. Dit komt ruwweg overeen met 50% respectievelijk 40% van de totale oppervlakte grasland en bouwland in Noord-Holland. Van soorten als grutto, tureluur, kievit en scholekster broedt meer dan 75% van de totale Noord-Hollandse populatie op het onderzochte oppervlak.

Tabel 1 Schatting van de aantallen weidevogels in Noord-Holland in 2009, de betrouwbaarheid van de schatting en het aandeel (in %) van de Nederlandse populatie dat in Noord-Holland broedt. Ter vergelijking is de schatting rond 1990 gegeven en de trend 1990-2009. In de kolom betrouwbaarheid is aangegeven welk deel van het geschatte aantal op tellingen berust, waarbij ○ = < 50%, ○○ = 50-75% en ○○○ = > 75%. De trend geeft de toe- of afname aan sinds 1990, waarbij ++ = sterke toename, + = toename, 0 = stabiel, - = afname en -- = sterke afname. De soorten in de lijst zijn gerangschikt naar aflopend aantal broedparen.

soort	2009 aantal broedparen		betrouw- baarheid	%NL	trend	1990 aantal broedparen	
	min.	max.				min.	max.
kievit	18.000	22.000	○○○	11	—	24.000	28.000
scholekster	9.500	11.000	○○○	14	—	18.000	21.000
grutto	8.900	9.700	○○○	20	—	12.500	14.000
tureluur	5.200	5.800	○○○	28	0	4.600	5.900
gele kwikstaart	4.200	6.200	○	16	0	4.000	6.000
krakeend	3.500	4.000	○○○	25	++	500	700
graspieper ¹	3.500	4.000	○○○	5	—	4.000	7.000
kuifeend	2.900	3.500	○○○	19	0	3.000	4.000
veldleeuwerik	1.700	2.200	○○	5	--	8.000	14.000
slobeend	1.500	1.700	○○○	29	—	2.400	3.200
zomertaling	100	150	○○	12	—	200	300
watersnip	35	70	○○○	4	--	200	300
wintertaling	25	50	○○○	2	--	200	300
kemphaan	10	15	○○	20	--	100	200

¹ Ongeveer de helft van de Noord-Hollandse graspiepers broedt in de duinen en op kwelders.

Van de 14 soorten uit tabel 1 zijn tien soorten sinds 1990 in aantal afgenomen. Vier soorten zijn zelfs sterk afgenomen, dat wil zeggen gemiddeld meer dan 5% per jaar. Tureluur, gele kwikstaart en kuifeend blijven stabiel. De krakeend is de enige soort die is toegenomen en vertoont een toename van gemiddeld 10% per jaar. De kievit is nog steeds onze talrijkste weidevogel, gevolgd door scholekster en grutto. Hekensluiters zijn watersnip, wintertaling en kemphaan. De afgelopen 20 jaar is de volgorde in de aantallen van de soorten slechts weinig veranderd. Twee veranderingen springen in het oog. Door de enorme toename is de krakeend tegenwoordig de op vier na talrijkste weidevogel. De veldleeuwerik echter – in 1990 nog de op drie na talrijkste soort – is thans afgezak naar de negende plaats op de lijst (zie verder trends van weidevogels).

Noord-Holland is vooral belangrijk voor *slobeend*, *tureluur*, krakeend, *grutto* en *kemphaan*. Van deze soorten broedt bijna 30% (slobeend) tot 20% (grutto en kemphaan) van de landelijke populaties in Noord-Holland. Daarnaast is onze provincie ook belangrijk voor kuifeend, *gele kwikstaart*, scholekster en *zomertaling*. Van de hier genoemde soorten staan de *rood* gemarkeerde soorten op de Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels (2004). De kemphaan is zelfs opgenomen in de categorie 'ernstig bedreigd'. Dat betekent dat er een grote kans is dat de soort op termijn als broedvogel uit ons land zal verdwijnen.

Verdeling weidevogels over de ILG-regio's

Het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) is een overkoepelende subsidieregeling voor de inrichting van het landelijk gebied. Noord-Holland kent zeven afzonderlijke ILG-regio's (zie figuur 2 op pagina 2). Niet alle ILG-regio's zijn even belangrijk voor weidevogels. Tabel 2 geeft aan welk aandeel van de Noord-Hollandse broedpopulaties van weidevogels in de zeven ILG-regio's voorkomen. Hierbij zijn alleen aantallen weidevogels meegeteld die op grasland en bouwland broeden. De graspiepers in de duinen en op kwelders bijvoorbeeld zijn hier dus buiten beschouwing gelaten.

Tabel 2 Aandeel van de Noord-Hollandse broedpopulaties van weidevogels per ILG-regio en van het Nationaal Landschap Laag Holland, waarbij ● = 10-20%, ●● = 20-30% en ●●● ≥ 30%. De oranje gemarkeerde cellen geven aan dat het aandeel van een broedpopulatie twee maal of meer is dan op grond van het aandeel open cultuurground (grasland + bouwland) van Noord-Holland verwacht kan worden. Zie verder de tekst.

ILG-regio/Nationaal Landschap	Texel	Kop van Noord-Holland	West-Friesland	Noord-Kennemerland	Laag Holland	Zuid-West Rijnland	Amstel-, Gooi- en Vechtstreek	Nat. Landschap Laag Holland
krakeend					●●●			●●●
zomertaling		●			●●●		●	●●●
slobeend		●	●		●●●			●●●
kuifeend		●	●●		●●	●		●●●
scholekster	●	●●	●●		●●	●		●●
kievit		●	●●	●	●●●			●●●
kemphaan				●●	●●●			●●●
watersnip					●●●	●		●●●
grutto			●	●	●●●			●●●
tureluur		●	●	●	●●●			●●●
veldleeuwerik	●	●●		●	●			●●
graspieper	●	●●	●	●	●●			●●●
gele kwikstaart	●	●●	●●					●
% cultuurground	6	29	16	8	22	10	9	27

Op het niveau van de ILG-regio's bestaan grote verschillen in weidevogelaantallen. De belangrijkste ILG-regio voor weidevogels is zonder meer Laag Holland. Hier komen verhoudingsgewijs de hoogste dichtheden aan weidevogels voor. Van acht soorten weidevogels broedt hier meer dan 30% van de Noord-Hollandse populaties, uiteenlopend van 36% voor de kievit tot 80% voor de watersnip. Voor de grutto is het aandeel van deze regio ruim 50%. Buiten de ILG-regio Laag Holland scoort de ILG-regio Noord-Kennemerland hoog bij de kemphaan (68%) en de ILG-regio Kop van Noord-Holland bij de gele kwikstaart (34%). Er bestaan grote verschillen in de oppervlakte grasland en bouwland tussen de ILG-regio's, in verhouding tot de totale oppervlakte grasland en bouwland in Noord-Holland, uiteenlopend van circa 6% (Texel) tot bijna 30% (Kop van Noord-Holland). De regio Laag Holland springt er duidelijk uit met zes soorten, waarvan het aandeel van de Noord-Hollandse populatie twee maal of meer is dan men op grond van het aandeel grasland en bouwland zou verwachten. Niet helemaal toevallig zijn dit allemaal ook soorten die een duidelijke voorkeur hebben voor vochtige tot natte graslanden.

Het meest opmerkelijke buiten de ILG-regio Laag Holland is de regio Texel. Deze regio scoort hoog voor maar liefst vier soorten: scholekster, veldleeuwerik, graspieper en gele kwikstaart. Van deze soorten broedt hier dus 12% of meer van de Noord-Hollandse populaties, wat in de praktijk inhoudt dat de dichtheden van de soorten relatief hoog zijn in verhouding met de andere ILG-regio's.

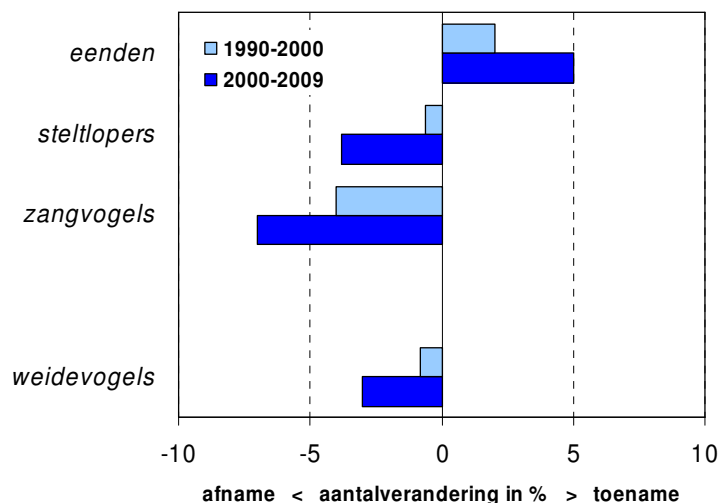
De ILG-regio Laag Holland is onderdeel van het Nationaal Landschap Laag Holland. Het Nationaal Landschap beslaat ook delen van het zuiden van de ILG-regio Noord-Kennemerland (Alkmaardermeer-gebied en binnenduintrand Castricum) en kleine delen van de ILG-regio West-Friesland. Wat hierboven is

geschreven over de gelijknamige ILG-regio geldt in vergrotende trap voor het Nationaal Landschap. Van tien soorten weidevogels broedt hier meer dan 30% van de totale Noord-Hollandse populaties. Van krakeend, slobeend, tureluur en grutto ligt dit aandeel rond de 60%. De laatste kemphanen en watersnippen van Noord-Holland zijn vrijwel geheel beperkt tot het Nationaal Landschap Laag Holland. Als men aantallen en dichtheden van weidevogels in deze regio afzet tegen andere regio's elders in ons land, kan niet anders geconcludeerd worden dat het Nationaal Landschap Laag Holland niet alleen het belangrijkste kerngebied voor weidevogels in Noord-Holland is, maar ook één van de belangrijkste kerngebieden in Nederland en zelfs in West-Europa is.

Trends van weidevogels in het weidevogelmeetnet

Het provinciaal weidevogelmeetnet Noord-Holland is één van de oudste weidevogelmeetnetten in ons land. Vanaf 1987 worden in 51 proefvlakken elk jaar de weidevogels geteld. Dit jaar bestaat het weidevogelmeetnet dus 24 jaar. Sinds 2004 wordt het weidevogelmeetnet uitgevoerd door de afdeling Onderzoek en Advies van LNH, in opdracht van de Provincie (voorheen door de Provincie zelf). Het Noord-Hollandse meetnet maakt onderdeel uit van het landelijke weidevogelmeetnet van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM).

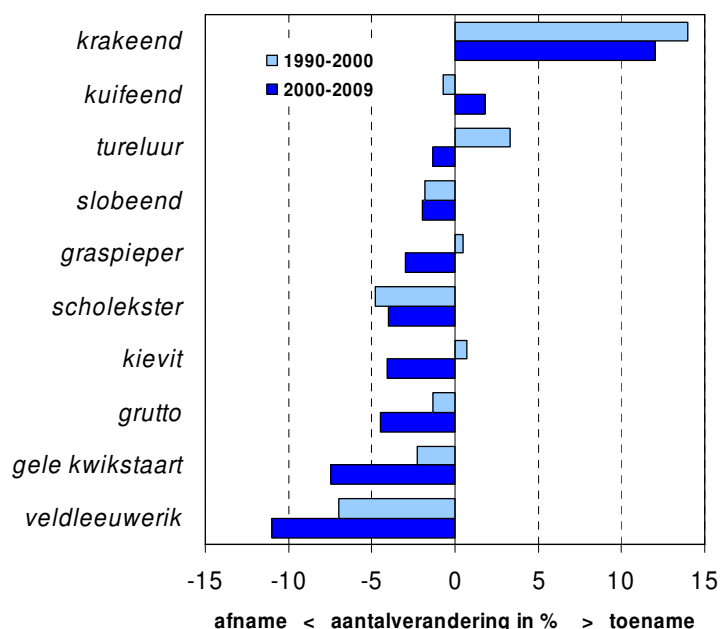
Tot en met 2004 bestond het weidevogelmeetnet uit 51 proefvlakken met een totale oppervlakte van ruim 2.500 hectare. Recent zijn 22 nieuwe proefvlakken toegevoegd en bestaat het meetnet uit 73 proefvlakken met een totale oppervlakte van ruim 4.200 hectare. De proefvlakken liggen voornamelijk in graslandgebieden (< 25% bouwland). Voor de trendberekeningen worden alleen de 51 oorspronkelijke proefvlakken gebruikt.

Figuur 3 Gemiddelde jaarlijkse aantalverandering van het totale aantal weidevogels en van steltlopers, eenden en zangvogels in het provinciaal weidevogelmeetnet Noord-Holland in 1990-2000 en in 2000-2009.

De trends (gemiddelde jaarlijkse aantalveranderingen) van het totale aantal weidevogels en van de soortgroepen steltlopers, eenden en zangvogels, uitgesplitst over de perioden 1990-2000 en 2000-2009 zijn weergegeven in figuur 3. Figuur 4 geeft dezelfde trends weer voor tien afzonderlijke soorten.

Voor de groep van de zangvogels doet het slecht. Deze groep neemt vanaf 2000 gemiddeld met ongeveer 7% per jaar af. Ook de steltlopers doen het niet goed. De groep van de eenden daarentegen doet het beter, vooral vanaf 2000. Na 2000 neemt het totale aantal weidevogels veel sneller af dan in de periode 1990-2000. Alle vier 'groepen' vertonen een duidelijk trendbreuk. Deze is in alle gevallen significant.

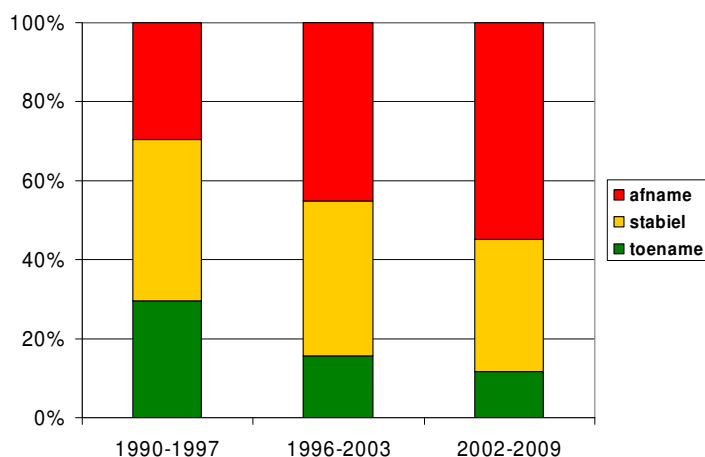

Figuur 4 Gemiddelde jaarlijkse aantalverandering van tien soorten weidevogels in het provinciaal weidevogelmeetnet Noord-Holland in de periode 1990-2000 en 2000-2009.

Met het merendeel van de soorten gaat het vooral na 2000 niet goed. De enige uitzonderingen zijn de kuifeend en de krakeend. De laatste soort neemt onverminderd met meer dan 10% per jaar toe. Als deze trend zich voortzet, dan zal het aantal krakeenden binnen vijf tot zes jaar zijn verdubbeld. Bij kievit, tureluur en graspieper is de trend van stabiel tot positief na 2000 omgeslagen in een afname, waarbij vooral de huidige negatieve trend bij de kievit opvalt.

Grutto, gele kwikstaart en veldleeuwerik vertonen ook een duidelijke trendbreuk.

Met een duizelingwekkende afname van ruim 10% per jaar spant de veldleeuwerik de kroon. De soort kwam in 2009 nog maar in 19 van de 73 proefvlakken voor als broedvogel. De gele kwikstaart vertoont hier een duidelijke negatieve trend. Dat wijkt af van de trend genoemd in tabel 1 op pagina 3. Belangrijkste oorzaak van dit verschil is dat het weidevogelmeetnet voornamelijk in graslandgebieden ligt. De meeste gele kwikstaarten broeden in bouwlandgebieden.

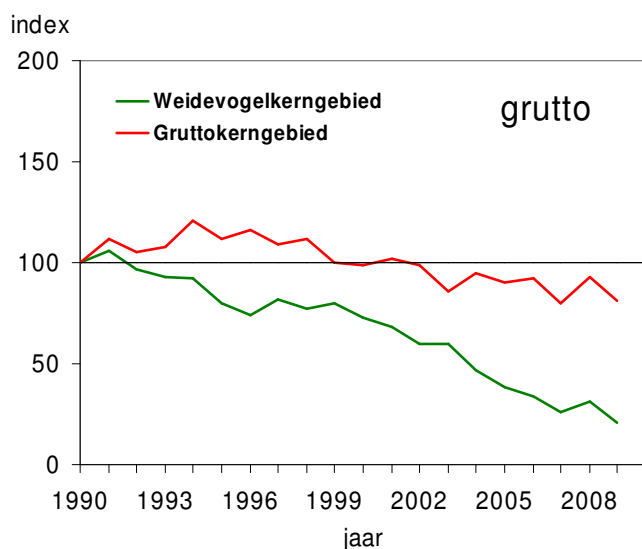
Figuur 5 Percentage van het aantal proefvlakken met afnemende, stabiele of toenemende aantallen steltlopers in het provinciaal weidevogelmeetnet Noord-Holland. Het aantal proefvlakken is 51 (= 100%).

Binnen het weidevogelmeetnet zijn er nog proefvlakken waar de aantallen weidevogels stabiel zijn of zelfs toenemen. Het is interessant om te weten welke trends er in de proefvlakken aanwezig zijn, in termen van afname, stabiel of toename. Als voorbeeld nemen we hier de gesommeerde aantallen van

scholekster, kievit, grutto en tureluur. Deze vier soorten steltlopers vormen het overgrote deel van de aantallen weidevogels binnen de proefvlakken. Van elk proefvlak werd de trend van de aantallen steltlopers berekend op basis van drie, enigszins overlappende, perioden van zeven jaar: 1990-1997, 1996-2003 en 2002-2009. (figuur 5). In de eerste twee perioden vertoonde meer dan de helft van de proefvlakken een stabiele of stijgende trend. In de eerste periode vertoonde zelfs ongeveer 30% een toename van de aantallen. Vanaf 2002 is de situatie sterk gewijzigd: meer dan de helft van de proefvlakken vertoont een negatieve trend. Slechts zes (12%) van de proefvlakken laten nog een positieve trend zien. Als dit representatief is voor de Noord-Hollandse graslandgebieden, levert het een uiterst somber beeld op. Zeker als we bedenken dat in een groot aantal proefvlakken een of ander vorm van weidevogelbeheer plaats vindt.

De Provincie richt zich ten aanzien van het gesubsidieerde weidevogelbeheer vooral op kerngebieden. Hierbij worden twee typen onderscheiden: gruttokerngebieden en weidevogelkerngebieden. Gruttokerngebieden zijn gebieden met minimaal 10 paar grutto's per 100 ha, weidevogelkerngebieden zijn gebieden met minimaal 20 paar weidevogels per 100 ha, waarbij kievit, krakeend en graspieper niet meegerekend worden. In de praktijk liggen alle gruttokerngebieden binnen weidevogelkerngebieden.

Omdat de kerngebieden de spil vormen van het nieuwe weidevogelbeleid is gekeken in hoeverre de proefvlakken binnen de beide typen kerngebieden verschillen. Het zal niemand verbazen dat de proefvlakken in gruttokerngebieden veel rijker zijn aan weidevogels dan die in weidevogelkerngebieden. Interessanter is het om eens te kijken naar de trends in beide typen proefvlakken. Figuur 6 geeft aan dat het indexverloop (1990=100) van grutto's in de gruttokerngebieden veel gunstiger is dan die in de weidevogelkerngebieden. Eenzelfde verschil vinden we ook bij een aantal andere soorten. Als het meetnet representatief is voor de beide typen kerngebieden, werpt dat een ander licht op de vaak geuite klacht dat er in het gesubsidieerde weidevogelbeheer te veel

aandacht is voor de grutto. De grutto is de sleutelsoort voor de gruttokerngebieden en in deze kerngebieden komen gemiddeld veel hogere dichtheden voor van bijna alle soorten en is de ontwikkeling veel minder negatief dan in de weidevogelkerngebieden. Dit pleit ervoor om extra aandacht te besteden aan het gesubsidieerde weidevogelbeheer in gruttokerngebieden.

Figuur 6 Trend (geïndexeerd, 1990 = 100) van de grutto in het provinciaal weidevogelmeetnet Noord-Holland in weidevogelkerngebieden en in gruttokerngebieden